

Brontze Aroa

KRONOLOGIA: 3.800- 2.800 B.P.

GIZAKIA: Gure modukoa, *Homo sapiens sapiens* edo Cro-Magnon gizakia.

JANZKERA: Denetariko landare-zuntzak (belarrak, lastoak, azala, hostoak), eta tartean ehunak (lihozkoak), larruak eta denetariko animalia zuntzak. Artilezko jantziak ere badaude, josita eta botoiekin, baita denetariko oinetakoak ere. Fibulak erabiltzen ziren jantziak lotzeko, erromatarren filmetan ikustera ohituta gaudenez.

ASENTAMENDUAK: Herrixkak handitu (hogei etxebizitza edo gehiago) eta gotortu egin ziren. Ibai-gainetan leku garaiak aukeratzen zituzten batik bat, asentamenduak egiteko. Joera hori Burdin Aroan sendotu zen. Dena den, kobazuloak ere maiz erabiltzen ziren oraindik. Euskal Herriko banaketa oso anitza zen, eta badirudi sendotu egin zela Euskal Herri lehorrarekiko zaletasuna, lurralde hezeetan gutxiago topatu izan direlako. Gehienbat, kobazuloetan agertutako asentamenduetan edo gero Burdin Aroan iraupena izan zuten hirixken beheko mailetan aurkitu dira aztarnategiak.

KLIMATOLOGIA: Egungoaren parekoa.

FAUNA ETA LANDAREDIA: Egungoaren parekoa: landare eta animalia espezie etxekotu (laboreak, ahuntzak, ardiak, behiak eta txerriak) eta basatiak barne hartuta. Horiei etxeko zaldia eta lekadunak batu zitzaizkien. Azterketa guztien arabera, gizakiaren presio antropikoaren ondoriozko paisaiaren eraldaketa oso sakona izan zen batez ere Arabako Errioxan eta Nafarroako Erriberan, aspalditik baitzeuden herrixkak han.

EKONOMIA: Ekoizpen-ekonomia zen nagusi, bai hedaduraz, bai intentsitatez. Ekonomia harrapariaren ekarpena (aparteko elikagaiak lortzeko) % 10 inguruan kokatu zen, eta hortxe iraun zuen Historiaurre osoan. Gurpilaren eta gurdiaren asmakuntzak laguntza handia izan ziren nekazaritza-lanetarako. Ongarrien erabilpenak (bai organikoak, bai karea erabiliz) hobetu egin zituen etekinak.

GARAPEN TEKNIKOA: Metalgintzan, brontzearen nahastura garatu zen. Gero eta tresna konplexuagoak prestatzen ziren, eta metalgintzako teknikak inportatzen hasi ziren beste eremuetan egiten zituzten objektuak egiteko. Aurreko garaietako tradizio teknikoek jarraipena izan zuten (tartean,

erredukzioa, mea eta metala bereizteko), nahiz eta gero eta konplexuagoak izan, eta zentzu horretan, zeramikak, harlanduzko tresnak eta suharriarekin egindako gezi-puntak aurkitu ditugu garaiko aztarnategietan. Ildo horretatik, brontzea agertzeak ez zuen kobrea baztertzea eragin. Baina aurreko aizkora soilen aurrean, une honetan kirtenari heltzeko nerbioak eta eraztunak garatu ziren, tresna-mota berriak lortzeko (eraztundun aizkorak ad.).

PORTAERA SINBOLIKOAK: Oraindik ere lurperatu egiten ziren gorpuak, bai ehorzketa-haitzuloetan, bai tumuluetan. Errituei buruz ez dakigu askoz gehiago. Azken Brontzean, Ebro arrotik ohitura berriak (eta seguruenik jendemultzoak) etorri ziren, sarritan indoeuroparrekin identifikatu izan direnak. Erretzea eta erraustea, hileta-erritu gisa, eta errausketa-ontzien zelaiak, aztarnategi-mota berri gisa, izugarri hedatu ziren. Labar-arteak berpiztu zen, irudi eskematiko eta abstraktuen bitartez.

AZTARNATEGI GARRANTZITSUENAK:

Monte Aguilar (Bardeak, Nafarroa): Bardeetan topatu zen herrixka hau, Euskal Herriko Erdi Brontze Arotik ezagutzen dugun gutxiatariko bat da. J. Sesmak indusi zuen 90eko hamarkadako lehenengo urteetan.

Los Husos (Bilar, Araba): J.M Apellaniz (1967-1971) eta J. Fernandez Erasok (2000tik aurrera) indusitako leku klasikoa. Apellanizek aztarnategi sinboliko edo eredugarri bezala sartu zuen Los Husos bere doktoretza-tesian.

La Hoya (Biasteri, Araba): Herrixka honen lehenengo mailetan Erdi eta Azken Brontze Aroko mailak aurkitu ziren. Burdin Aroko beste hainbat herrixkatan gertatzen den antzera, asentamenduan jarraipena ikusten da, eta ondoren, I. eta II. Burdin Aroko maila oso aberatsak ditugu.